

Vojvodina gyáripára

Az emberi társadalom életének, a termelési rendnek és a belőle eredő politikai és kulturális életnek különleges jellegét mindenkor és mindenütt a táj természeti tulajdonsága, a földterület fekvése, éghajlata, növény- és állatvilága adja meg. A világot benépesítő embermilliók életmenete a legváltozatosabb utakon haladt és halad ma is: az ember nem tudott mindenütt egyformán megbirkózni azokkal a nehézségekkel, amelyekre a környező természetben bukkant, vagy ha ez bizonyos fokig sikerült is, a kialakult társadalmi rend szövevényes útvesztőjében akadt meg alkotó képességének továbbfejlődése. A mai embernek így kettős feladata van: felkutatni és napvilágra hozni az ember tökéletes boldogulásának útját álló természeti és társadalmi erőket és az akadályok legegyszerűbb elhárítási lehetőségeire felhívni az egyének és társadalmi csoportok figyelmét. De ez a felvilágosító munka csak egyik része a tényleges feladatnak, mert ezen felül a társadalmi körülmények és adottságok ismerete, valamint a történelemalakító társadalmi erők összhangbahozása is szükséges, sőt ez a feladat sokszor előbbrevaló az elsónél. A történelem folyamán az összes teremtő szellemi erők ilyen irányban fejtették ki legnagyobb erőfeszítésüket és az ellentmondásaiba végzetesen belegabalyodott mai világ tisztánlátó szellemei is ezen az uton haladnak.

Vojvodina időszerű társadalmi kérdéseinek ismertetésekor nem mellőzhetjük ezeket a szempontokat.

Mint a népek és nemzetek története általában, Vojvodina története is csak az itteni népek táj- és társadalomalakító tevékenységéből áll. Egy valóban újító társadalmi munka itt nem indulhat meg addig, amíg vidékünknek földrajzi, geológiai és társadalmi hatásának érzékeltetésére, valamint az emberi tevékenységgel elért visszahatás ismertetésére nem kerül sor. Előrendű fontossággal bír tehát Vojvodina való életének feltárása, az itteni földet, népet, terményeket és gazdasági életet ismertető adatok összegyűjtése és széleskörű tudatosítása.

A vojvodinai humusz és homok igen termékeny talaj; a kedvező éghajlat és az itteni munkáskezek szorgalma párosulva a talaj termékenységével ország-világszerte híressé tették Vojvodina mezőgazdaságát. Mégis. Dúsan termő vidékünk dolgos népei nem juthattak a művelt népek körébe mint egyenrangú és egyenértékű tagok, és ma is mint azok kiszolgálói, gyarmati rabszolgái szerepelnek.

A végzetes kulturális érdektelenség, melyről a magyar sajtóban annyi szó esett már, szomorú de hű képét nyújt az itteni népek tényleges viszonyairól. Az alábbi adatokból pedig az is kitűnik, hogy itt nem csak kulturális szegénység van, hanem a legszorosabb értelemben vett anyagi szegénység is.

Ennek a helyzetnek okát nem utolsó sorban a hatalmak politikai versengésében kell keresnünk. Mert azok kapzsisága mindig tönkretette az itteni népek törekvéseit, hogy saját kezükbe vegyék sorsuk irányítását. A nemzetiségi különbségeket

kihasználva egymás ellen uszították Vojvodina vegyes nemzeti-ségű népeit. Bármilyen uralom alá tartozott is Vojvodina mind-máig nem jutott abba a helyzetbe, hogy gyarmati kötöttségtől megszabaduljon, hogy az uralkodó nemzet főképp gazdasági, de politikai rabságából is kiszabadulva, szabad, új életet kezdjen. Olyan életet, melyben a saját körülményeire gondolva természetesen kiépíti a helyzetének legjobban megfelelő termelési és társadalmi rendet, hogy az ittlakó és dolgozó néptömegeknek a gazdasági jólét legmagasabb fokát nyújtsa.

Ezek a társadalmi körülmények gátolják Vojvodina iparának kifejlődését is. A vidék termékenységevel szemben rendkívül szegényes iparunk még ma sem vetette le a kezdetlegesség bélyegét. Pedig erre égető szükség lenne. Ez számtalan társadalmi kérdésre hozhatna megoldást és Vojvodina fejlődését nagyban elősegíteni.

Mai gyér iparunkat drágán fizettük meg. Akik az itteni gyáripár alapköveit lerakták, azoknak nem voltak messzemenő eszmei célkitűzéseik: minden figyelmüket a nyersanyag-szolgáltatató parasztnép, a földmunkából kiszorult és náluk munkát kereső munkások lelketlen kiszípolozására fordították.

Vojvodina kedvező éghajlata sokféle ipari növénytermelést tesz lehetővé. Ez a körülmény és az itteni munkabérek rendkívül alacsony színvonala idecsábította az idegen, leginkább osztrák és német tőkét. A felaprózódó kisbirtokból immár megélni nem tudó félproletárok nagy munkaerő-kínálata és az ezeknél egy fokkal feljebb álló termelőknek a bankhálózat szövevényeibe való bevonása az idegen hódítók számára fényes kilátásokkal kecsegtettek.

A kibontakozó fináncetöke a régi Magyarországon az állami gépezetet is az ipar felvirágoztatására használta és kiadós kedvezményeket biztosított számára. Adóengedelményekkel, vasúti viteldíjaknak az ipari nyersanyag és kész áruira vonatkozó tarifák leszállításával, az állami szükségleteknek belföldön való fedezésével és más hasonló intézkedésekkel lendületet adott az ipari kezdeményezésnek Vojvodinában is. Ilyen körülmények között jött létre a háborúelőtti vajdasági gyáripár.

Ez az ipar természetesen az itt adódó nyersanyagok feldolgozására vetette magát. Egymásután nőttek ki a nagy malmok, cukor- és sörgyárak, fejlődésnek indult a faipar és a mezőgazdasági racionalizálásra számító vegyipar. Időnként, különösen a háborút megelőző és az azt követő években, a nagyszabású építkezések idejében a téglá és cserépetető ipar is szóhoz jutott.

Az így kialakult gyáripár általános képe nem a legbiztosabb. Ennek oka elsősorban az egész világot átfogó és az ipar fejlődését szüntelenül gátló törvényszerűségekben keresendő. Mint a tőkés termelési rendbe bekapcsolt országrész, Vojvodina ipara sem tud ezektől a törvényszerűségektől felszabadulni. Az idegenek Vojvodina iparát t. i. csak addig fejlesztették, amíg abból a legmagasabb hasznot húzhatták. Mihelyt egyik, vagy másik körülmény folytán ez a lehetőség elmúlt, a termelést kíméletlenül beszüntették, a munkásokat az uccára dobták, a tőkét kivonták, nem törődve azzal, hogy így az ipart tönkreteszik.

Az ilyen politikának más hatásai is voltak. Gyáriparunk csak félgyártmányokat készített. A mezőgazdasági terményeket az itteni ipar nem tudta kész árucikk alakjáig kidolgozni, ezt külföldi gyárak végezték. Ez egyrészt az iparunk függőségét növelte, másrészt a használatba kerülő cikkeket megdrágította.

Ha a vojvodinai gyáripar egyes ágait részleteiben vizsgáljuk, érdekes megállapításra juthatunk. Mindenütt az átfogó és a közérdekek szem előtt tartó intézkedések hiánya tapasztalható. Így az a gyenge ipar is, ami az idők folyamán kialakult Vojvodina életére ügyszólván minden hatás nélkül maradt, az élesedő világválságban pedig mind közelebb sodródik a tönk széléhez.

★

Vojvodina őstermelő jellegéhez legközelebb a *malomipar* áll.

A vojvodinai malomipar termelése már a háború előtt felülmúlta az itteni piac felvevőképességét. Abban az időben az európai tőzsdéken, a tengerentúli országok malomipara még nem jelentkezett és ez a körülmény malmainknak nemcsak hogy piacot biztosított, hanem a nagy szükségletek folytán az iparág fejlődését is mindjobban fokozta.

Az imperium-változás után a vojvodinai malomiparnak új piacok után kellett néznie belföldön, vagy külföldön. Habár Jugoszlávia terméketlen vidékein nagy szükség volt gazdasági termékeinkre, a kedvezőtlen szállítási feltételek folytán malomiparunk képtelen volt a kínálkozó helyzetet kihasználni és a piacot a maga számára biztosítani. A jugoszláv vasúti viteldíjpolitikája majdnem lehetlenné tette a belföldi árúelhelyezést. A búza viteldíját pl. a felénél alacsonyabbra szállították, ugyanakkor pedig a liszt fuvardíját az 1925 előttinek két és félszeresére emelték. (A búza ilyen kedvezményes szállítását az amerikai és orosz búza konkurenciája idézte elő. Így pl. Dalmáciában a tökéletesített módszerekkel termelő távoli országok búzáját olyan alacsony áron szállították, hogy a hosszú út fuvarával együtt is olcsóbb volt, mint a hazai, hácskai búza.) A tőkeerős külföldi versenye Jugoszláviában 1927-ben végzetes malomipari válságot eredményezett. Sok malom beszüntette a munkát, de az üzemből maradtaknak is csak 12%-a dolgozott tovább felénél nagyobb üzemkihasználással. A többi 88% csak 35—40-os üzemkihasználást ért el. Ekkora károk miatt a tőkét ebből az iparágból kivonták, sok helyen pedig a szándékosan előidézett tüzvészsel a biztosító-társaságokra igyekeztek a veszteségeket áthárítani. Az üzemből maradt kismalmok és daralók ez idő alatt cserébe dolgoztak. De ez sem hozott vajmi nagy hasznot, mert a vámként beszedett búza árával a költségeket is csak alig fedezhették.

Érdekes megfigyelni, hogy a malomipar sorsa mennyire összefügg a jól- és rosszul termő évekkel. 1928-ban a rossz tengeri termés miatt a búzaliszt fogyasztása emelkedni kezdett. Ez egyszerre talpraállította csaknem az egész iparágat. Az aratás után azouban már lanyhulás állt be és ez év végén minden a régi, vizsgálhatatlan helyzetbe süllyedt vissza. A válság és pangás éveit az 1926-os új fellendülés követte, amikor az általános fegyverkezési láz a malomiparnak is — mint egyik legfontosabb élelmezési cikk előállítójának — ütemet adott.

A szövőipar Vojvodinában — mint Jugoszláviában általában csak a háború után vette kezdetét. Kifejlődését a Narodna Banka kedvezőtlen hitelpolitikája nehezítette. 1919-ben 20 szövőipari vállalatunk volt és tíz évi fejlődésre volt szükség, hogy ez a szám megkétszereződjék. 1929-ben már 44 szövő-fonó gyárunk van, melyek gyapjú, selyem, gyapot és kender feldolgozásával foglalkoznak. 1937-ben ez az iparág eddig nálunk még ismeretlen méreteket öltött. Ma 118 újszerűen berendezett és tökéletesített üzemi vezetéssel ellátott vállalattal rendelkezünk.

Ez az ipar főleg idegen tőkések kezén van és a kedvező vámok folytán ez a tőke Vojvodinában annyira gyarapodik, hogy immár — különösen ruházati cikkek tekintetében — kész árut gyárt, az egykori félgyártmányok helyett. A kalap, készruha és szövetipar erős lendületet vett és minőségben sem marad el sokkal a külföldi gyártmányok mögött.

Hasonló irányú fejlődés tapasztalható a *kendergyártás terén* is. A jugoszláviai kender 35%-át Vojvodina termeli. Az itteni kendergyárak előbb félgyártmányokat készítettek és szállítottak külföldre, most kész árúk gyártására kezdenek áttérni: zsák, háló, kötél spárga stb. alakjában. A kendergyártás fejlesztése legfontosabb iparosítási kérdéseinknek egyike. A vojvodinai kender hazánkban nem is, de minőségben okvetlen felülmúlja a külföldit és a termelőnek is sokkal több hasznot hoz, mint a búzatermelés. A termelést helyes talajkezeléssel, műtrágyával stb. sokkal magasabbra lehetne emelni. Egy tervszerűen vezetett ipari tevékenység, amely nem állna meg a félgyártmányoknál, hanem a végső árúformáig dolgozna fel a nyersanyagot, igen hasznosító volna Vojvodina közgazdaságára. Még ma is a zsákokat, hálókat, köteleket, spárgát nagy mennyiségben külföldről kapjuk, holott itt is meg vannak egy erős kender-ipar létesítésének feltételei.

Vojvodina elsődrendű cukorrépa termelő föld. Ebből következik, hogy egy helyesen elgondolt ipari vezetés mellett a *cukorgyártásnak* itt nagy lehetőségei vannak. Ha ehhez a kérdéshez nyúlunk, mindjárt szembeszökő a lakosság alacsony cukorfogyasztása. Az ellenkezője pedig úgy a cukoriparnak, mint a répatermelőknek széles fejlődési teret nyújtana. Az alábbi statisztika az egyes országok évi cukorfogyasztását mutatja kg-ban fejenként.

Svédország	Anglia	Svájc	Hollandia	Németország	Jugoszlávia
54	46	42	31	22	7

Egész Jugoszlávia évi cukorfogyasztása 6—7 ezer vagon körül mozog, közben csak a bácskai cukorgyárak évi termelése meghaladja a 8 ezer vagon. Ha figyelembe vesszük a fenti összehasonlítást és azt az arányt amelynek nálunk a cukorfogyasztásban érvényesülnie kellene, látjuk, hogy az itteni cukorgyárak termelése nem is oly magas, sőt fejlesztésre volna szükség. A cukorfogyasztás emelése elsőrangú egészségügyi követelmény is, mert mint annyiszor bizonyították nálunk a gyermek fejlődése szempontjából elengedhetetlen cukormennyiséget sem kapja. A cukoripar felvirágzása magával rántaná a cukorrépa termelést is. A külföldi cukoripar mint nyersanyag fogyasztó itt nem jöhet számításba, miután a répa szállítási költségei felemészténének

minden hasznot. Ahhoz, hogy a cukor tényleg tömegfogyasztás tárgya legyen, a legnagyobb akadályt az állami és báni fogyasztási adó, valamint a cukorkartell létezése jelenti. Az állam a legszükségesebb élelmiszerek és cikkekre kivetett fogyasztási adóval igyekszik az államháztartást egyensúlyban tartani, a kartellek pedig szervezeten tartják az árak színvonalát és nem hajlandók profitjukból egy parát sem engedni. Ugyanakkor a répatermelőkkel szemben is egységesen lépnek fel és az árakat hihetetlenül lenyomják. Eközben fontos eszköznek számít az a gyakorlat, hogy a termelőket előlegekkel és állandó kölcsönökkel lekötöztetik és így lassan a tönk szélére juttatják. Soknak nem csak a pénzt és a cipamagot, hanem a szerzőjüket is a gyár adja.

A cukorrépa termelés ezért úgy mennyiségben, mint minőségben állandóan csökken. A kartellbe tömörült gyárak, amikor a készletek felhalmozódnak, beszüntetik a répavásárlást vagy a parasztnál felhalmozott répát potom áron vásárolják össze. Ilyen körülmények között a cukorrépatermelés nem tud határozott fejlődési irányt venni, ami a hozamról is látható. Nálunk hektáronként átlag 8 ezer kg. répát termelnek, míg külföldön, 28 ezer kg.-ot is elérnek. Ebből következik, hogy a mezőgazdasági fellendülés kulcsa az iparban van. Egy helyesen felfogott politikával itt sokat lehetne segíteni. Elsősorban legalább csökkenteni kellene a 7 dinár 77 parás állami fogyasztási adót. Mindjárt utána meg kellene akadályozni a kartellek ténykedését, amely egyrészt a nyersanyagtermelőt, másrészt a fogyasztót használja ki. Az egyik gyár így 20 millió dináros tőkebefektetés mellett 19 millió dinár hasznot ér el évente. Ezt az állapotot mindenki, de leginkább az a répatermelő érzi, aki alig kap többet *egy métermársa* répáért, mint amennyit *egy kilógramm* cukorért fizet!

★

A komlótermelés számára kedvező viszonyok tették, hogy a vojvodinai *sörgyártásnak* történelmi múltja van. Az egyik sörgyár már csaknem 100 éves. Egyébként a 3 sörgyár évente 144 ezer hl. sört termel s miután ez Jugoszlávia szükségleteit felülmúlja, a termelés egy része a keleti országok felé kerül kivitelre. Ez az iparág nagyban függ a jól- és rosszul-termő évektől. Ha a termés rossz, azaz ha a komló minősége gyenge, az évi mérleg veszteséggel is zárulhat. Ezt egyébként a fokozódó válság is elősegíti, mivel válság idején a széles néprétegek többek között a sör fogyasztásáról is kénytelenek lemondani. A termelés csökkenése mindenesetre nagy. Jugoszlávia 1928-ban 728 ezer hektoliter sört fogyasztott. 1934-ben már csak 210 ezer hektolitert. Más államokban az évi sörfogyasztás 60—70 liter fejenként, nálunk 2 liter. Ezért az üzemben lévő két sörgyár üzemének csak 30%-os kihasználásával dolgozik.

Ezt a komlótermelés is megérzi. Míg a huszas években a komlótermelés a legkifizetődőbb mezőgazdasági foglalkozás volt, ma már csaknem kizárólag a külföld részére termelnek, ami azt jelenti, hogy a termelő itt nem tesz szert semminemű haszonra.

★

A *paprikaörlés* a háború után fejlődött ki, mikor az itteni termelők a szegedi paprikaipartól, mint állandó vásárlójuktól

elszakadtak. A Horgos és Szt. Kanizsa táján meglevő kedvező adottságok kiaknázására 1919-ben emelték az első paprikamalmot, 4 pár malomkövel. Azóta a paprikamalmok száma nyolcra emelkedett s a malomkövek száma összesen 68 pár. Ez az iparág kezdetben igen jövedelmezőnek bizonyult. Így az elmúlt évtizedben pl. egy hold paprika összes termelési költségei kb. ötezer dinárt tettek ki, s miután egy holdon, cca 200 koszorú paprika terem és egy koszorú ára 60—80 dinár körül mozgott, tiszta haszonként 7—11 ezer dinár maradt. Jó termés esetén ez a haszon még nagyobb is lehetett. Sok körülmény járult hozzá, hogy ez az állapot azóta megszűnt és hogy a termelési költségek az értéksítési ártól alig 200 dinárral alacsonyabbak. A spanyol paprika versenye, a paprikatermelők elszaporodása és nem utolsó sorban a gyárak szervezett fellépése a termelőkkel szemben, a paprika termelési esélyeit nagyon lerontották. Hozzájárult ehhez a zúgipar is, amely mindenféle pótlékokat keverve a paprikába lerontotta főrtőppaprikánk külföldi jóhírnevét. A vojvodinai paprikaipar fellendülését csak a külföldi piac biztosítása segíthetné elő.

★

Mint a vojvodinai gazdasági életben számottevő tényező az itteni *tégla- és cserépegéző* ipar érdemel még említést. Ez különösen az építkezések korszakában, a háborút megelőző években és a háború után beállott építkezési lázban jutott szóhoz. A rövidesen beállott válság természetesen súlyos csapásokat mért erre az iparágra, s mivel a magas vasúti fuvar miatt tevékenysége csak Vojvodinára korlátozódott, az utóbbi években teljesen megállt. Egy kedvező viteldijpolitika segíthetne a dolgok mai siralmas állapotán, amennyiben lehetővé tenné, hogy az itteni téglák és cserép a még mindig lázasan építkező déli országrészekben is nagyobb elhelyezéshez juttatva.

★

Futólag megemlíthetjük még a vojvodinai *fa- és bőr-ipart*, továbbá a szesz, valamint az élelmiszerek gyártásával foglalkozó kisebb iparvállalatokat, amelyek mind erős versennyel és megkezdés nehézségekkel küzdenek. Ezek természetesen erősen fékezik az előrehaladást és a jelen körülmények között semmi kedvező kilátásokkal nem kecsegtetnek.

Vojvodina ipara közvetlenül a háború után 331 vállalattal rendelkezett. Ez a szám 1927-ben 532-re, 1937-ben pedig 680-ra emelkedett. Már ez a fejlődés mutatja, hogy a válság mennyire akadályozta a virágzásnak indult vojvodinai gyáripart.

Az elmondottak alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy Vojvodina gyáripara egyáltalán nem használja ki azokat a lehetőségeket amelyeket az itteni fejlett mezőgazdaság nyújt. Ha a vojvodinai gyáripar elhasználná a nálunk termelhető növényi- és állati eredetű nyersanyagokat, úgy az ipari nyersanyagfogyasztással felvillanyozott mezőgazdaságunk könnyedén áttérhetne a belterjesebb gazdálkodásra, a kifizetőbb növénykulturák termelésére. Ez magával rántaná a talaj megtermécsítésére szolgáló műtrágya alkalmazását illetve a föld nagyobbfokú kihasználhatóságát. Ez a vojvodinai kisgazdát is kiségitené évtizedes válsá-

gából, a földnélkül maradt parasztság egy része meg a gyáripárban nyerhetne elhelyezést. Az összes rétegek gazdasági megerősödése fellendítené a kereskedelmet és a felemelt életszínvonal megváltoztatná kulturális és társadalmi életünket. A vojvodinai ember kijutna a lidércként vállaira nehezedő évszázados tespedésből.

Vojvodina javarészt ma is csak fegyártmányok készítésével foglalkozik, holott a készárú termelés az új gyáripárokknak egész sorát állíthatná be. A külföldre szállított fegyártmányokat, amikor visszakapjuk, már egy csomó fuvar-, vám- és profit terheli, amely az összes közbeiktatott közvetítőknak nagy hasznokat hoz, jómagunknak pedig csak az öltözködésünket, táplálkozásunkat és minden életszükségletünket megrágítja. A külföldre való utaltság politikai függőséget is hoz magával.

Vojvodina gyors és hatékony iparosítása egyszóval elsőrendű társadalmi követelmény és a vojvodinai élet megjavítása csak ettől remélhető —.

Más kérdés hogy, mily akadályok állnak Vojvodina iparosításának útjában. Amíg Vojvodina a világpolitikát irányító trösztöknek és kartelleknek csak gyarmata lesz, erre természetesen nem kerül sor. Az az igyekezet, amely az utóbbi időkben a kis népek és nemzetek behálózását célozza, nagyon átlátszó gazdasági programot tartogat hátizsákjában: a meghódított kis népek egész gazdasági létét a maguk nagyiparának szükségleteihez idomítani és minden ellenállást az erőszak eszközeivel legyűrni. A népi erők összefogása és az ezen összefogáshoz szükséges minden erőfeszítés megtétele, a hazai, szívós ragaszkodás a vojvodinai élethez, az itteni haladó erők felkutatása és összehangolása, közelebb hoz bennünket a kitűzött célhoz.

Ispánovics Imre

.....

Születésem

Anyám, szegény, elkínzott testét
ágyra tette, nem bírta tovább...
Ősz volt, köd űlte az estét.
Bátyáim a kucslyukon lesték
a készülő legnagyobb csodát.

A konyhában hallgató asszonyok
figyelték, hogy gőzölgő az üst.
A kályhában a tűz pattogott
szél rázta a rozszant ablakot
s a kéményből visszacsapott a füst.

....Apám akkor éjszakázott épp;
reggel jött meg, — rögtön rám akadt.
Percig rajtam nyugtatta szemét...
Fáradt volt..., kormot köpködve szét
ásított és szította az urakat...

Palotás Imre